

עיונים לשבת פרשת ויצא עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

דבר שלא בא לעולם

הרב שאולי גרינפלד

אשתו וסיפר לה, שמעמדם הכלכלי הולך לעבור שינוי גדול: עליהם להעביר כמעט את כל הונם למישהו אחר...

האשה, שהיתה חכמה ונזהרה מהתנהגות פזיזה, השיבה לבעלה שכדאי שיפנה אל הרב. ואכן פנה הבעל אל הרב צבי הירש לזיון, רבה של ברלין באותם הימים. הרב האזין לסיפור, והשיב שאכן יכול הוא להסיר דאגה מליבו. הסכום אשר עליו דיבר עם חבירו, הרי היה אז דבר שלא בא לעולם, ולא הוא ולא חבירו חשבו שאכן יצאו הדברים אל הפועל, ואם כן הרי זהו קניין ללא גמירות הדעת של שני הצדדים, ואין לו כל משמעות.

חזר העשיר אל ביתו שמח וטוב לב, ולקח על עצמו לדאוג לכל מחסורו של חבירו העני ובתו הכלה...

סיפור נחמד זה, מעלה בפנינו סוגיה הלכתית: הדין הוא שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, כלומר: דבר שעדיין איננו. וכך כתב הרמב"ם הלכות מכירה²:

"אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, הן במכר הן במתנה".

ולכן³:

"המוכר [מראש] פירות דקל לחבירו, יכול לחזור בו אף לאחר שבאו הפירות לעולם".

בפרשה שלנו מסופר שיעקב אבינו, לפני ירידתו לחרן, נודר נדר שיהיה עליו יקיים כאשר יעזור ה' ויחזור לשלום מביתו של לבן, הארמי הרמאי. וכך כתוב⁴:

"וידר יעקב נדר לאמר, אם יהיה א-להים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ושבתי בשלום אל בית אבי, והיה ה' לי לא-להים.

הרב יהודה לייב מיימון, חיבר סדרת ספרים בשם 'שרי המאה', שבה ריכז סיפורים רבים על אודות גדולי ישראל בגלות אירופה, מעת הופעת החסידות ועד לדורות האחרונים שלפני החורבן הגדול בשואה.

באחד הסיפורים בכרך הראשון¹, מופיעים שני יהודים, חברים טובים, אשר התפרנסו ממתן שירות ועזרה לסוחר סוסים חשוב.

באחד הימים, סיפר האחד לחבירו, כי רצונו לעזוב את מקומם, ולנסוע לברלין, בתקווה ששם יאיר מזלו. ואילו חבירו אמר שרצונו להישאר כאן בעבודת הסוסים. והראה לחבירו אולר יפה שקיבל במתנה מאחד הלקוחות. החבר רצה לקנות ממנו את האולר. בעל האולר הסכים למכור את האולר בשווי האמיתי - חמישה מארק. אך היו ברשות החבר רק מעט פרוטות. ולכן אמר: 'בבקשה, מכור לי את האולר, ואשלם לך בעוד חודשיים שלוש' ענה בעל האולר, הרי אתה נוסע לברלין, וכיצד תקבל ממך את הכסף? ענה הלה: 'בבקשה, מכור לי את האולר עכשיו, ובתמורה אתן לך את כל אשר ארוויח בימי חיי יותר מעשרת אלפים מארק'. החבר צחק: 'והלא יש ברשותך רק פרוטות אחדות, ואתה מדבר על עשרת אלפים מארק?!' אך הלה התעקש, והאולר נמכר.

קונה האולר מימש את תוכניתו ונסע לברלין. הקדוש ברוך הוא שלח את ברכתו במעשה ידיו, והאיש פרץ וגדל מאד. ואותו 'סכום עצום' מימי עניו, הפך עכשיו לסכום פעוט מאד...

ויהי היום, ובתו של החבר העני הגיע לפרקה, ונדרשו לו אלף דולר כדי להשיאה. בצר לו נסע לברלין פנה אל חבירו העשיר, וביקש שיתן את הסכום הנדרש, והזכיר לו את המעשה באולר. הלה נבהל מאד, הוא ניגש אל

לקבל בירושה לאחר מותו של יצחק – תינתן במקומו ליעקב. והרי עתה יצחק עדיין בחיים, והרי שזו מכירה של דבר שלא לעולם!

שאלה זו עמדה בפני הריב"ש, רבינו יצחק בר ששת, אחד מגדולי הפוסקים, אשר כיהן בתפקיד אב בית הדין באלג'יר לפני למעלה משש מאות שנים. וכך השיב⁷:

"שהיה קודם הדיבור, ומאן לימא לן [ומי אמר לנו] שלא היה אדם מקנה אז דבר שלא בא לעולם".

הריב"ש כותב, שאין כלל קושיה כיצד תפסה מכירת הבכורה, למרות הדין שאין אדם מקנה דבר שלא לעולם: המכירה היתה 'קודם הדיבור' – כלומר: לפני מתן תורה! וכי מניין לנו להמציא שגם לפני מתן תורה היה הדין שאדם לא מקנה דבר שלא בא לעולם? נוכל לומר שלפני מתן תורה אדם כן היה מקנה דבר שלא בא לעולם, ולכן עשוי יכול היה למכור את הבכורה ליעקב.

והנה, תשובתו של הריב"ש, מתרצת גם את קושייתו של הרמב"ם: יעקב נדר לעשר את כל מה שעתיד להיות לו. ושאל הרמב"ם: הרי זו הקדשה של דבר שלא בא לעולם? יענה הריב"ש: מה בכך? יעקב אבינו נדר לפני מתן תורה, ולפני מתן תורה אדם היה מקנה דבר שלא בעולם.

אלא שעכשיו אנחנו נבוא ונשאל: כיצד יענה הרמב"ם על שאלתו של הריב"ש? כיון שלדעת הרמב"ם הדין שאין אדם מקנה דבר שלא לעולם היה קיים גם לפני מתן תורה, מדוע באמת מכירת הבכורה היתה מכירה מחייבת?

בכלי חמדה⁸ כתב, שעל שאלה זו יש לענות על ידי שאלה נוספת: מדוע בכלל היה יעקב אבינו מחויב לקיים נדר, הרי לפני מתן תורה גם לא נאמר שמי שנדר נדר, לא יחל דברו! אלא שבעל כרחנו לומר, שהקדוש ברוך הוא אמר ליעקב לקיים את נדר, כיון שיעקב רצה להתחייב כאילו כבר יש תורה, ונדר כבר מחייב. ואם כך, אפשר לומר שגם הרמב"ם יסכים שלפני מתן תורה היה אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, ולכן המכירה של עשוי באמת היתה מחייבת. ורק על נדרו יעקב יש לשאול, כיון שהוא רצה להתחייב כאילו כבר נתנה תורה, ובתורה לכאורה התחדש שהתחייבותו לא חלה.

והאבן הזאת, אשר שמתי מצבה יהיה בית א-להים, וכל אשר תתן לי אשר אעשרנו לך".

יעקב אבינו מתחייב לתת לה' מעשר מכל נכסיו, לאחר שובו. האם אין התחייבותו של יעקב אבינו דומה להתחייבותו הלא-מחייבת של החבר המתעשר מהסיפור, הרי גם ההון שיהיה ליעקב בבוא היום, הוא עכשיו דבר שלא לעולם!

שאלה זו ניצבה בפני הרמב"ם בהלכות ערכין וחרמין⁵, וכך כתב:

"יראה לי שאף על פי שאין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם, אם אמר הרי עלי להקדישו הרי זה חייב להקדישו כשיבא לעולם משום נדרו".

הרמב"ם מחדש, שאף שכמו שאין אדם מקנה דבר שלא העולם, כך גם אין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם, בכל זאת יש הבדל בין הקנאה לחבר, לבין הקדשה לכבוד ה'. אדם שהקנה לחבירו דבר שלא בא לעולם, אינו חייב לתת לו כלום, אך אדם שהתחייב להקדיש דבר שלא בא לעולם, אמנם ההקדש לא חל, אבל המקדיש מחויב לאחר שיבוא הדבר לעולם, להקדיש אותו עכשיו לכבוד ה'. ראייה לחידושו מביא הרמב"ם מהשאלה שלנו על נדרו של יעקב אבינו:

"ראיה לדבר זה מה שאמר יעקב אבינו: 'וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך' ונאמר⁶: 'אשר נדרת לי שם נדר'".

הנדר של יעקב באמת היה על דבר שלא בא לא לעולם – מעשר הממון שיהיה לו כשיזכה לחזור לשלום מלבן. אך בכל זאת הקדוש ברוך הוא ראה בנדר של יעקב התחייבות שעליו לקיים, כיון שכאמור, כאשר אדם תחייב להקדיש דבר שלא לעולם, אמנם ההקדש לא חל, אבל לאחר שיבוא הדבר לעולם, עליו לקיים את נדרו ולהקדיש אותו עכשיו.

תשובתו של הרמב"ם, מציבה בפנינו שאלה אחרת, אף היא בעניין המסופר בתורה על יעקב אבינו. בפרשה הקודמת, למדנו שיעקב אבינו הסכים לתת לעשו להשביע את רעבונו בנזיד העדשים שהכין, רק לאחר שזה נאות למכור לו את הבכורה. מכירת הבכורה, באופן פשוט, פירושה שאותה תוספת שעתיד עשוי

7 שו"ת הריב"ש סי' שכ"ח.
8 ויצא ב 8

5 פרק ו, ל"א – ל"ג.
6 בראשית ל"א, י"ג. 6